

Омурзаков С.А., Абдыкадыров С.К.

АЙЫЛ ЧАРБА ИШКАНАЛАРЫНЫН АТААНДАШТЫККА ТУРУКТУУЛУГУН АРТТЫРУУДА МААЛЫМАТ ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫНЫН РОЛУ

Омурзаков С.А., Абдыкадыров С.К.

РОЛЬ ИНФОРМАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В ПОВЫШЕНИИ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ

S.A. Omurzakov, S.K. Abdykadyrov

THE ROLE OF INFORMATION TECHNOLOGY IN IMPROVING THE COMPETITIVENESS OF AGRICULTURAL ENTERPRISES

УДК: 33.(004).(575.2)

Маалымат технологиялары – маалымат жараяндырынын, усулдарынын жана каражаттарынын жыйындысы болуп саналат, ошондой эле аларсыз атаандаштык кармашында жеңүү мүмкүн эмес.

Негизги сөздөр: маалымат технологиялары, маалыматтык ресурстар, айыл чарбасы, маалыматтык инфраструктура, атаандаштык.

Информационные технологии – это совокупность информационных процессов, методов и средств, без которых невозможно победить в конкурентной борьбе.

Ключевые слова: информационные технологии, информационные ресурсы, экономическая инфраструктура, конкуренция.

Information technologies are a set of information processes, methods and means without which it is impossible to win competitive struggle

Key words: information technologies, information resources, economic infrastructure, competition.

Ишкананын эффективдүү өнүгүүсүнүн бирден-бир шарты болуп, анын атаандаштыкка болгон туруктуулугун жогорулатуу эсептелет¹. Айыл чарбасында продукция өндүрүүчүлөрдүн арасында атаандаштык жок болгон ченде дагы айыл чарба ишканаларынын сатуучулук боюнча атаандаштык артыкчылыгы болуш керек.

Мындай шарттарда атаандаштык артыкчылыктар айыл чарба өндүрүүчүлөрүн мыкты иш жүргүзүүсүнө кепил боло алат. Атаандаштык артыкчылыгы сыяктуу өзгөчөлөнгөн мүнөздөмөлөр ишкананын продукциясынын жогорку сапаттуулугунда же продукциянын өздүк наркынын төмөндүгүндө жакшы билинет. Атаандаштыкка туруктуулукту же артыкчылыкты ишканалар тарабынан колдонулуучу технологиялар камсыздап беришет.

Маалымат технологиялары – бул айыл чарба продукциясынын аз чыгымдуу, туруктуу өндүрүшүнүн, о.э. айлана чөйрөгө техногендик жүктөмдү азайтуунун ресурсу болуп саналат².

Акыркы кездерде өлкөдө маалыматташтырууга инвестицияларды буруу бир аз көбөйгөндөй болууда.

Маалымат технологияларына карата инвестициялардын бурулушуна бир катар факторлор себепкер: экономикалык реформалар, менчиктештирүү, чет элдик түздөн-түз инвестициялардын өсүүсү, кичи жана орто бизнестеги ишканалардын талабы, о.э. жекече адамдардын компьютерлерге, программалык камсыздоого карай кызыгуусу.

Бүтүндөй рыноктогу атаандаштык кармаш компаниялардын маалымат технологияларына жана маалыматтык инфраструктураны өркүндөтүүгө карата болгон чыгымдарын жогорулатууга түрткү болуп келүүдө.

Негизинен, Кыргызстандын айыл чарба экономикасында маалыматташтыруунун үлүшү төмөнкү деңгээлде калууда. Кандайдыр бир өлчөмүндө алганда, бул өлкөнүн экономикасынын төмөндөөсү менен түшүндүрүлөт, анткени, айыл чарба мекемелери ырааттуу башкаруу менен өндүрүштү камсыздоочу ири финансылык салымдарды жумшоого мүмкүндүк бербейт. Бирок, кээ бир чарбалар бүгүнкү күндө заманбап кымбат баалуу маалымат системаларын колдонуу боюнча лидерликти камсыздоого аракет кылууда.

Ошол эле мезгилде ишканалардын материалдык базасынан дагы маалымат технологияларын кантип жана кандай максатта иштетип жатканы көңүлдү бурат. Биздин байкообузда, алгачкы мезгилдерде компьютердик билим жетиштүү болбогондуктан компьютердин мүмкүнчүлүктөрү толук колдонулбай калган. Өзгөчө мамлекеттик ишканаларда бир топ жылдар бою компьютерди жазуу машинкасы же электрондук почта катары колдонуу басымдуулук кылган.

Практика көрсөтүп тургандай, Кыргызстан Бүткүл Дүйнөлүк Соода Уюмуна жана ЕврАзЭСке мүчө болуп турган шарттарда мындай ишканалар төмөнкү эффективдүүлүк жана атаандаштыкка туруксуз бойдон кала берүүдө. М.Портердин аныктоосу боюнча, маалымат технологиясы – бул жөн эле компьютер эмес, андан чоң нерселерди элестетүү керек. Компьютер менен катар маалымат технологиялары өзүнө берилиштерди тааный турган шаймандарды, коммуникациялык технологияларды, ишкананы автоматташтыруучу каражаттарды ж.б. камтыйт. Ишкананын деңгээлинде мунун баары калыптанган тенденцияларды талдоого, башкаруу-

¹ Портер М. Конкуренция; [пер. с англ. О.Л. Пилявского]. - М.: Вильямс, 2005. - 608 с

² Лукьяненко И. Новейшие технологии - в сельское хозяйство / Игорь Лукьяненко – Режим доступа: <http://www.osp.ru/cw/2000/01/2444/>

чулук чечимдер үчүн зарыл болгон маалыматтарды топтоого, кыска-, орточо-, узак мөөнөттүү пландоолорго мүмкүндүк берет. Агро өнөр жай өндүрүшүндө маалымат технологиялары көптөгөн стратегиялык көйгөйлөрдү (аймактардын аракетин жөнгө салуу, экономикалык субъекттердин өнүгүүсүн теңдештирүү, баа саясатынын акыл-эстүү жүргүзүлүүсүн ж.б.) чечүүгө жардам берет.

XX кылымдын экинчи жарымынан тартып өсүмдүк өстүрүүнүн жана мал чарбасынын продукцияларында витаминдердин жана микроэлементтердин үлүшүнүн азайып кетүү көйгөйү пайда болгон. Негизги себеп – топурактын бузулушу (деградация). Тилекке каршы, учурда көйгөй толугу менен чечиле элек. Ошентсе да, ГИС-продуктарды, ГИС-технологияларды, ГИС-тейлөөлөрдү колдонуу аталган көйгөйдү чечүүгө бир топ жардам берет.

ИС: Предприятие 8.0 системасы үчүн түзүлгөн «АдептИС: айыл чарбасында кошмо пландаштыруу 3-версия» прогаммасынын функционалдык мүмкүнчүлүктөрү топурактын анализинин натыйжаларын киргизүүгө жана алардын негизинде жер пайдалануу объекттеринин реестрин түзүүгө жардам берет. Топурактын анализинин натыйжалары визуалдуу түрдө (түс менен) талаалардын электрондук карталарында чагылдырылат. Жер семирткичтерди оптималдуу ылгоого да мүмкүнчүлүк бар.

Чечимдердин мындан аркы эффективдүүлүгүн талдоо максатында агротехнологиялык амалдардын аткарылуусунун маалымат базасын түзүү мүмкүнчүлүгү да бар.

Талаалардын электрондук карталарын жана ошондой эле мамлекеттик актылардын “файл алмашуу” боюнча импорт-экспорт системасын колдонуу менен үлүштөрдү визуалдаштырууга мүмкүн болуп калды. Аталган системалар топурактын агрохимиялык анализин жана так жер иштетүү боюнча тематикалык картаны түзүүгө мүмкүндүк түзөт. GPS жардамында топурактын ылгоолору координаталар системасына сакталат жана алардын курамы электрондук картада чагылдырылат ж.б..

Атаандаштыкка туруктуулуктун жогорулоосуна жалпысынан алганда корпоративдик маалымат системалары өбөлгө түзөт, анткени, алар бизнести пландаштыруудан баштап ишкананын ишмердүүлүгүнүн натыйжаларына чейинки аралыктагы башкаруунун бардык функцияларын автоматташтырууну камтыйт. Бирок корпоративдик маалымат системалары татаал, кымбат жана атайын жекече түзөтүүлөрдү талап кылат³.

Маалымат системаларынын рыногунда корпоративдик маалымат системаларына кирбеген, бирок башкаруунун көптөгөн маселелерин чече алуучу программалар сунушталууда. мисалы: («ИС» фирмасы менен «Черноземье ИНТЕКО» компаниясынын) «ИС:Предприятие 8. Айыл чарбасын башкаруу»;

(АдептИС ЖАК-н) «ИС: Предприятие 8» үчүн «АдептИС: Агрокомплекс» системасы; («ПАРУС корпорациясынын») «Парус-АПК» программалары ж.б.у.с.

Кээде ишканаларга бир нече маалымат системалары да киргизилүүдө, мисалы, электрондук документ айлантуу системасы, персоналды башкаруу системасы, бухгалтердик учёттун пакети, CRM-системалар. Мындай учурларда маалыматтарды консолидациялоо көйгөйүн чечүүгө туура келет, андыктан бири-бир менен иштешип кете ала турган системаларды тандоо абзел.

Мына ошентип, айыл чарба өндүрүшүн башкарууда жаңы маалымат технологияларын колдонуу ишмердүүлүктүн натыйжалуулугун, атаандаштыкка жөндөмдүүлүктү жана туруктуулукту жогорулатууга жардам берет.

Агрардык сектордо маалымат технологияларын колдонуу экономика үчүн өтө эле пайдалуу - Европа, Америка, Япония өлкөлөрү акыркы ондогон жылдары маалымат системаларын колдонууну өнүктүрүп келе жатышат. Азыркы кезде Кыргызстан үчүн Россияда иштелип чыккан технологиялык продукция-программаларды колдонуу максатка ылайыктуу болот. Себеби, алар текшерүүдөн өткөн, натыйжалуулугун көрсөтүшкөн жана биздин агрардык өндүрүш ишканаларын алдыңкы катарларга алып чыга албаса да жоголуп кетүүдөн сактайт. Эгерде маалымат технологияларын колдонуу чөйрөсүн айта турган болсок, алдын багыттар тууралуу эмес, аны колдонуучу субъекттердин өлчөмү тууралуу сөз кылуу туура болоор. Учурдагы маалымат технологияларынын рыногу дээрлик өндүрүштүн бардык түрү үчүн: буудай өндүрүүдөн тартып, тооктордун жаңы породадарын чыгарууга чейин зарыл болгон чечимдерди сунуштай алат. Бирок, ар бир чечим үчүн ишкананын өлчөмүнө жараша чектөөлөр бар.

Кыргызстандын аймактарында түзүлгөн айылдык кеңеш берүү кызматтары стратегиялык жактан алганда өнүгүүгө жана өркүндөтүүгө барат, анткени бүгүнкү күндө алар субъективдүү себептердин айынан (маалыматтык база начар даярдалган, компетенттүү кызматкерлердин жетишсиздиги, агроөнөр жай комплекстеринин баардыгы тейленбейт) жетишээрлик натыйжаны бере албай келишет.

Маалыматтык кеңеш берүү кызматынын ролу айыл чарба өндүрүүчүлөрүнө максатына жетүү үчүн туура чечимдерди кабыл алганга жардам берүү болуп эсептелет⁴.

Айыл чарба өндүрүүчүлөрүнүн маалымат технологияларына карата кызыгуусунун жоктугу алардын билим деңгээлинин кемчилиги жана жаш курагы менен түшүндүрүлөт. Ал эми эң башкы себеби – бул экономикалык себептер. Негизинен айыл чарба продукцияларын өндүрүүдө адаттагы (стандартташтырылган) технологиялык амалдарды

³ Казанцева С. Автоматизация и информационные технологии в АПК/Мясной рынок. – 2007.02.26. – Режим доступа к журн. : <http://www.vestco.ru/libr/press/1843/>

⁴ Стукач В.Ф. Информационно-консультационные услуги в сельском хозяйстве

жана өсүмдүктөрдү коргоонун салыштырма арзан каражаттарына колдонушат.

Маалымат технологияларын колдонуунун белгилеринин бири – компьютерлердин болуусу жана Интернет торчосуна туташтырылышы.

Өндүрүштүн орточолоштурулган оптималдуулугуна негизделген көптөгөн изилдөөлөр жүргүзүлгөн.

Маалыматтын функционалдык мүмкүнчүлүктөрүн кеңейтүү менен продукциянын кошумча бирдиги үчүн болгон чыгымды азайтууга болот.

Миниатюралык компьютерлерди колдонуу менен фермерлер каалаган жерден туруп автоматташтырылган системалардын функцияларын башкарууга жана мониторинг жүргүзүүгө мүмкүндүк алат.

Андыктан айыл чарба ишканаларынын атаандаштыкка туруктуулугун жогорулатуу жана стратегиялык жактан өнүктүрүү үчүн маалымат техноло-

гияларынын жетишкендиктерин толугу менен колдонуу абзел.

Маалымат технологияларынын популярдуулугун арттыруу максатында алардын өндүрүүчүлөрү ар кандай окутуучу-презентациялык жумуштарды жүргүзүүсү зарыл.

Адабияттар:

1. Портер М. Конкуренция; [пер. с англ. О.Л. Пилявского]. – М.: Вильямс, 2005. – 608 с.
2. Лукьяненко И. Новейшие технологии - в сельское хозяйство/Игорь Лукьяненко-Режим доступа: <http://www.osp.ru/cw/2000/01/2444/>
3. Казанцева С. Автоматизация и информационные технологии в АПК/Мясной рынок. – 2007.02.26. – Режим доступа к журн. : <http://www.vestco.ru/libr/press/1843/>
4. Стукач В.Ф. Информационно-консультационные услуги в сельском хозяйстве.

Рецензент: к.э.н., доцент Раймкулов К.А.